

УДК 343.115

Сергій Моргун,

аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»

ЗАПОЗИЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОДЕЛІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ ДО УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА: РЕАЛІЇ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена детальній характеристиці основних положень діяльності суду присяжних Французької республіки з метою запозичення позитивного досвіду. Здійснено порівняльний аналіз законодавства цієї держави із законодавством України. Визначено позитивні моменти формування та діяльності французького суду присяжних і запропоновано напрями реформування цього інституту відповідно до Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: суд присяжних, Кримінальний процесуальний кодекс України, досвід, Французька республіка, реформування, запозичення, порівняльний аналіз.

Постановка проблеми. Діяльність суду присяжних є ознакою забезпечення принципу демократизму під час судового розгляду справи. Участь народу у здійсненні правосуддя в різних країнах світу набула актуальності вже досить давно. Так, перші згадки здійснення місцевими жителями судового процесу існують у джерелах англійського та французького права [1, с. 39–41]. Саме Французька республіка, як уважають науковці, – одна з перших держав, яка запровадила модель суду присяжних.

Серед країн, що запозичили багато судово-стрійних і судочинних положень Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) Франції 1808 р., у тому числі й суд присяжних, були Нідерланди (суд присяжних існував у цій країні в період французького панування з 1810 до 1813 рр.), Люксембург (суд присяжних діяв у цій країні з 1848 до 1868 рр., розглядаючи кримінальні справи про політичні злочини й порушення законів про пресу), Греція (система судів присяжних діяла в цій країні з 1834 до 1968 рр., була замінена колегією спільно функціонуючих судів і присяжних) [1, с. 70].

Заслугою Франції є те, що поєднання англосаксонських і французьких правових звичаїв сприяло розвитку журі з наступним утворенням дворівневої структури суду присяжних – професійні судді та представники громадськості. Як відомо, схожа система діє в Україні, тому з метою оптимізації цього інституту доцільно вивчати досвід Франції.

Питання діяльності суду присяжних у зарубіжних країнах, зокрема й Франції, досліджували такі вчені, як О.Д. Бойков, В.Д. Бринцев, А.В. Грубінко, Ю.М. Грошевий, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко та інші.

Метою статті є аналіз і вивчення діяльності суду присяжних у Французькій республіці з метою реформування українського законодавства із цього питання.

Виклад основного матеріалу. У Франції правосуддя здійснювалося шляхом залучення

членів місцевої громади через інститут журата (лат. jurata – клятвені завірення), що заснований на звичаєвому праві, і рекогніторес (лат. recognitores – розпізнавати, розглядати), заснований на позитивному праві. Сутність призначення цих інститутів полягала в тому, що особи в кількості 12 чоловік, які, ймовірно, могли знати про обставини справи, вирішували питання про спірний факт [2, с. 211]. Такі особи виступали в процесі передусім як свідки, а після принесення присяги розглядали справу по суті й виносили вердикт, на основі якого судді постановляли рішення. Усі приватні питання розглядалися за участю інституту журата. Інститут рекогніторес залучали лише до розгляду певної категорії справ і за наявності спеціального дозволу (бреве) герцога чи верховного судді. Отже, досить часто одна процедура переходила в іншу [1, с. 39–41].

Особливістю французького суду присяжних є те, що прийнятий у 1958 р. КПК Франції остаточно відмовився від інституту самостійного журі присяжних, лише формально залишивши в законі термін «присяжні». Стаття 356 КПК Франції передбачає: «Суд і журі радяться, а потім голосують за допомогою подачі бюлетенів». У разі позитивної відповіді щодо питання про винуватість суд невідкладно обговорює міру покарання [3].

Зазначимо, що віковий ценз для присяжних у Франції майже такий, як в Україні. Присяжними можуть бути громадяни чоловічої й жіночої статі, які досягли 30-річного віку, уміють читати й писати французькою мовою, користуються політичними, громадянськими та сімейними правами й не підпадають під випадки позбавлення права виконувати функції присяжних і випадки несумісності посад, передбачені в законі.

Присяжними не можуть бути засуджені й особи, щодо яких є мандат на затримання або арешт; чиновники та державні службовці департаментів і комун, усунені від виконання своїх функцій; звільнені зі своїх постів по-

садові особи міністерств і члени професійних корпорацій, щодо яких є судові рішення про заборону виконувати свої обов'язки; не відновлені в правах банкрути, неспроможність яких оголошена судовим рішенням; особи, які тричі не з'явилися без законних підстав за викликом суду для виконання функцій присяжного; особи з обмеженою дієздатністю; особи, щодо яких у судовому порядку встановлено піклування; особи, направлені в будинки для душевнохворих [4, с. 123].

Крім того, виконання функцій присяжного несумісне із займанням таких посад: члена уряду, парламенту, Конституційної ради, Вищої ради магістратури, Економічної та Соціальної рад; члена Виконавчої ради, Сенату й Арбітражного суду французького співтовариства; генерального секретаря уряду або міністерства; члена Державної ради, Касаційного суду або Лічильної палати; префекта, супрефекта, генерального секретаря префектури, магістрата судового відомства; магістрата адміністративного трибуналу; чиновника поліцейської служби, військовослужбовця, який перебуває на командній посаді в сухопутних військах, морському флоті чи авіації; митного чиновника або чиновника, який перебуває на службі в установі з непрямого податкообкладання або на державній службі щодо охорони вод і лісів.

Ніхто не може бути присяжним у справі, в якій він виконував будь-які дії судової поліції або слідчі дії чи брав участь як свідок, перекладач, експерт, скаржник або цивільний позивач (потерпілий).

Від виконання функцій присяжного звільняються особи, котрі досягли 70 років, та особи, які вже виконували такі самі функції в цьому або в минулому році, крім випадків, коли проводяться додаткові сесії суду присяжних.

Варто зазначити, що перелік осіб, які не можуть бути присяжними, передбачений у ч. 2 ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Він є більш вузьким і включає в себе таке:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- 3) які мають незняту чи непогашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- 6) громадяни, які досягли шістдесят п'яти років;
- 7) особи, які не володіють державною мовою [5].

На нашу думку, цей перелік доцільно розширити, запозичивши норми французького законодавства. Так, заслуговує на увагу така причина позбавлення особи участі як присяжного, як звільнення зі своїх посад посадових осіб міністерств і членів професійних корпорацій, щодо яких є судові рішення про заборону виконувати свої обов'язки; невідновлення в правах банкрутів, неспроможність яких оголошена судовим рішенням; особи, які тричі не з'явилися без законних підстав за викликом суду для виконання функцій присяжного. Доцільно ці пункти внести до ч. 2 ст. 65 відповідного Закону.

За законодавством Франції, списки присяжних діляться на попередні, щорічні, додаткові й сесійні.

На відміну від інших держав, складання списків присяжних є досить складним процесом. Насамперед створюються попередні списки кандидатур, на основі яких спеціальною комісією за місцем знаходження конкретного суду проводиться складання щорічного списку кандидатів. Ця сама комісія складає додатковий список присяжних серед присяжних міста, в якому розташований суд. Згодом голова трибуналу шляхом жеребкування відбирає на відкритому засіданні із щорічного списку 27 присяжних, які створюють сесійний список. Голова суду в такому самому порядку відбирає 6 додаткових присяжних зі спеціального списку [6, с. 12].

Не пізніше ніж за 8 днів до відкриття сесії префект надсилає кожному з присяжних виписку із сесійного списку. Дата відкриття сесії вказується в повідомленні. Серед присяжних, унесених до сесійного списку, створюється журі, яке вирішує справу. Воно складається з 9 присяжних.

У день, призначений для розгляду справи, суд відкриває засідання й дає розпорядження доставити до залу обвинуваченого. Відсутність захисника обвинуваченого не тягне за собою визнання провадження недійсним, що за українським законодавством є недопустимим. Голова суду ставить обвинуваченому запитання про його прізвище, ім'я, дату й місце народження, професію та місце проживання. Потім він проводить перевірку присяжних, і бюлетені з їхніми прізвищами опускаються в урну. У міру того, як бюлетені виймаються з урни, обвинувачений і його захисник, а потім прокурор заявляють відвід тим присяжним, яких вони вважають за потрібне відвести; при цьому мотиви відводу не викладаються.

Обвинувачений, а якщо їх кілька, то всі обвинувачені, мають право відвести не більше ніж п'ять присяжних, а прокурор – не більше ніж чотири. Обвинувачені можуть об'єднатися для спільної заяви щодо всіх або частини відводів. Якщо ж обвинувачені не об'єдналися, то черговість заявлення ними відводів здійснюється жеребкуванням. У цьому випадку присяжні, відведені в порядку черговості одним обвинуваченим, вважаються відведеними всіма обвинуваченими до тих пір, поки не буде вичерпана допустима кількість відводів. Така ж практика запроваджена в США.

Звертаємо увагу, що, відповідно до КПК України, відвід присяжного можливий у тих випадках, що й відвід судді. Обвинувачений або захисник можуть подати клопотання про відвід присяжного та мотивувати своє рішення. На нашу думку, потребує подальшого наукового вивчення й обґрунтування можливість подання клопотання без відповідного обґрунтування обвинуваченим або його захисником, адже саме якісний підбір присяжних – в інтересах сторони, доля якої вирішуватиметься в судовому порядку.

Судовий розгляд проходить публічно, однак голова може заборонити всім неповнолітнім або деяким із них доступ до залу засідань. Засідання може бути закритим лише у випадках, коли гласність може завдати шкоди громадському порядку або моралі. Вирок завжди проголошується у відкритому засіданні.

Розгляд справи не може перериватися й має тривати до тих пір, доки не завершиться вироком суду присяжних. Він може бути лише зупинений на час, необхідний для відпочинку суддів і обвинуваченого.

Що стосується повноважень присяжних, вони можуть ставити запитання обвинуваченому й свідкам лише з дозволу головуючого, обвинувачений, його захисник, цивільний позивач і його представник – лише через головуючого. Однак прокурор має право безпосередньо ставити запитання обвинуваченому й свідкам.

Голова суду наділений дискреційними повноваженнями, згідно з якими він може «по совісті й честі» вживати будь-яких заходів, які вважає корисними для встановлення істини. Він вправі під час розгляду викликати й залучувати будь-яку особу, видаючи в разі необхідності мандат про привід, або давати розпорядження доставити в суд речові докази. Свідки, викликані в такому порядку, не складають присягу, і їхні заяви розглядаються як такі, що мають довідковий характер. Обвинувачення в суді присяжних підтримує генеральний прокурор апеляційного суду чи прокурор республіки особисто або через своїх заступників. Прокурор іменем закону звертається до суду з усіма вимогами, які він вважає корисними. Суд зобов'язаний вислухати, обговорити й винести щодо них рішення.

Голова дає секретарю розпорядження про оголошення списку свідків, указаних прокурором, обвинувачем і цивільним позивачем, про яких зроблено взаємне повідомлення. Потім судовий розпорядник перевіряє наявність цих свідків, голова дає розпорядження видалити їх в окрему кімнату, звідки можна викликати для дачі показань. За необхідності голова вживає заходів, які не дали б змоги свідкам спілкуватися між собою до дачі ними своїх показань.

Після цього голова пропонує обвинуваченому уважно вислухати постанову про віддання до суду, дає розпорядження секретареві суду зачитати цю постанову, допитує обвинуваченого та вислуховує його показання. Потім у порядку, встановленому головою, допитуються свідки. Перш ніж дати свої показання,

вони приносять присягу. Після дачі показань свідку можуть ставити запитання голова, а також прокурор, обвинувачений, цивільний позивач і їхні представники. Після дачі показань свідок залишається в залі до закінчення судового розгляду, якщо голова не дасть іншого розпорядження.

У ході та після допиту голова суду дає розпорядження, якщо це необхідно, про висунення обвинуваченому та свідкам речових доказів і вислуховує їхні міркування. Якщо в цьому виникає необхідність, голова дає розпорядження також про пред'явлення речових доказів асесорам і присяжним. Після закінчення судового слідства суд вислуховує цивільного позивача і його представників, потім прокурор викладає свої вимоги, а обвинувачений і його захисник подають доводи захисту. Цивільний позивач і прокурор мають право на репліку, але останній виступ у дебатах завжди належить обвинуваченому або його захисникові [4, с. 231].

Після цього голова оголошує судовий розгляд закінченим, дає розпорядження про передачу секретарю суду присяжних усіх матеріалів справи, оголошує запитання, на які повинні дати відповідь суд і журі в нарадчій кімнаті. Оголошення питань не обов'язкове, якщо вони сформульовані так само, як у постанові про віддання до суду, або якщо обвинувачений чи його захисник відмовляються від оголошення питань. Якщо з приводу питань виникає суперечка, суд, вислухавши думку прокурора, сторін і їхніх представників, вирішує її своєю постановою.

Усі члени суду присяжних переходять до нарадчої кімнати, до якої ніхто не може увійти з будь-якої причини без дозволу голови.

Голосування відбувається шляхом подачі письмових бюлетенів. Спочатку висловлюються з питань про головний факт (тобто про винуватість чи невинуватість), а потім, якщо про це поставлені запитання, про кожну з обтяжуючих обставин, із додаткових питань (про перекваліфікацію діяння на підставі результатів судового розгляду), з питань про кожну обставину, яка виключає кримінальну відповідальність, і, нарешті, з питань про пом'якшувальні обставини, які голова зобов'язаний ставити в усіх випадках, коли винуватість обвинуваченого визнана доведеною. Результати голосування голова зазначає на полях опитувального листа під кожним запитанням.

Для порівняння, на відміну від англійської моделі суду присяжних, КПК Франції 1808 р. не вимагав одногосності присяжних щодо їх рішення (потрібно було 8 голосів із 12 присяжних) [7, с. 289]. Суддя наділявся правом звернення до присяжних із власним підсумком справи, оцінкою доказів і формулюванням питань, які присяжні повинні були вирішити [8, с. 542].

Будь-яке несприятливе для обвинуваченого рішення, в тому числі й відмова визнати наявність пом'якшувальних обставин, приймається більшістю не менш ніж у вісім голосів. У разі стверджувальної відповіді на

запитання про винуватість суд присяжних відразу ж вирішує питання про міру покарання. Після цього проводиться таємне й роздільне голосування стосовно кожного обвинуваченого.

Про прийняті рішення робиться помітка на опитувальному листі, який підписується в ході засідання головою та присяжним, призначеним першим після жеребкування, а якщо той не може підписати, то це робить особа, уповноважена більшістю членів суду присяжних. Відповіді суду присяжних на поставлені запитання є остаточними. Після повернення суду присяжних до залу засідань голова дає розпорядження ввести обвинуваченого, оголошує відповіді на запитання, вирок суду й тексти законів, які застосував суд.

Висновки

Інститут присяжних у Франції за весь час розвитку держави то набував актуальності, то фактично не застосовувався. Натепер він активно застосовується в кримінальному провадженні.

В Україні цей інститут є порівняно новий і не набув такого практичного застосування. Варто говорити про запозичення певних норм до законодавства України. Так, зокрема, потрібно розширити перелік осіб, які не можуть виступати присяжними, і спростити подання клопотань обвинуваченим чи його захисником щодо заміни присяжного.

Статья посвящена детальной характеристике основных положений деятельности суда присяжных Французской республики с целью заимствования положительного опыта. Осуществлен сравнительный анализ законодательства этого государства с законодательством Украины. Определены положительные моменты формирования и деятельности французского суда присяжных и предложены направления реформирования этого института в соответствии с Уголовным процессуальным кодексом Украины.

Ключевые слова: суд присяжных, Уголовный процессуальный кодекс Украины, опыт, Французская республика, реформирование, заимствование, сравнительный анализ.

The article is devoted to the detailed characteristic of basic provisions of activity of jury of the French republic for the purpose of loan of positive experience. The comparative analysis of the legislation of this state with the legislation of Ukraine is carried out. The positive moments of formation and activity of the French jury are defined and the directions of reforming of this institute according to the Code of Criminal Procedure of Ukraine are offered.

Key words: jury, Criminal procedural code of Ukraine, experience, French republic, reforming, loan, comparative analysis.

Список використаних джерел:

1. Кенигсон А. Очерк происхождения и исторического развития суда присяжных в делах уголовных / А. Кенигсон. – Витебск : Типография Губернского Правления, 1871. – 109 с.
2. Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира : [справочник] / Ф.М. Решетников. – М. : БЭК, 1993. – 300 с.
3. Боботов С.В. Суд присяжных. История и современность / С.В. Боботов, Н.Ф. Чистяков. – М. : Рос. правовая академия МЮ РФ, 1992. – 105 с.
4. Молдован А.В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : [навчальний посібник] / А.В. Молдован. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
6. Грубінко А.В. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / А.В. Грубінко, Н.М. Ярчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 11–15.
7. Берчук Д.В. Порівняльно-правовий аналіз суду присяжних у континентальній, англосаксонській правових системах та в Росії / Д.В. Берчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 287–291.
8. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) / Б.Й. Тищик. – Львів : Світ, 2013. – 752 с.